

Mihaela Bingula
Zagreb
mihaela.bingula@gmail.com

UDK 069.5:949.75“1985/1995“
069.5:39](497.5)“1985/1995“
Stručni rad
Primljeno: 01.11.2012.
Prihvaćeno: 15.11.2012.

Uloga muzeja u konstruiranju društvenog sjećanja na devedesete godine u Hrvatskoj

Muzeji su ustanove čije je poslanje sabiranje, čuvanje i komuniciranje predmeta baštine. Možemo ih protumačiti kao mjesta sjećanja na kojima se predodžbe o povijesti, prošlosti ili tradiciji materijaliziraju i pohranjuju. Cilj je rada prikazati kako se društveno sjećanje stvaralo i mijenjalo devedesetih godina 20. stoljeća u muzejima u Hrvatskoj. Autorica na primjeru analize kataloga izložaba 1985.-1995. godine Etnografskog muzeja u Zagrebu i Hrvatskoga povijesnog muzeja promatra koji se sve povijesni motivi, ličnosti i tradicije sustavno uvode i naglašavaju u muzejima, a što se nastoji „izbrisati“.

Ključne riječi: Hrvatski povijesni muzej, Etnografski muzej (Zagreb), društveno sjećanje, mjesta sjećanja, muzeji

Potreba za smislom osnažila je značenje povijesti i kulture sjećanja¹, a nostalgija za prošlošću se odrazila u otvaranju brojnih muzeja i drugih baštinskih ustanova. Cilj je rada pokazati kako se društveno sjećanje stvara u muzejima na primjeru izložaba i postava. Promatrajući njihovu mijenu tijekom devedesetih godina 20. stoljeća, uočavala sam nove epizode, ličnosti i tradicije koje se uvode u postav te što se iz njega uklanja. Kao uže područje istraživanja odabrala sam dva muzeja u Zagrebu, a to su Hrvatski povijesni muzej i Etnografski muzej. Izabравši ova dva muzeja za primjer, usmjerila sam se na različite slike prošlosti, s jedne strane interpretirane poviješću i službenim, autoriziranim diskursom, a s druge strane oblikovane tradicijom, odnosno tradicijskim motivima i simbolikom. Povijest ima važnu funkciju u oblikovanju nacionalnog identiteta i legitimaciji političkog poretka. Svaka prošlost interpretirana je pomoću nečijeg osobnog sjećanja, a povijest postaje smisljena u trenutku kada tumačimo prošlost u kontekstu sadašnjosti. Shodno tome povijest nastaje na temelju prošlosti koja je proizašla iz kulture sjećanja. Cipek smatra da se u konačnici „veza između kulture sjećanja, sjećanja pojedine grupe, i službenog tumačenja povijesti, ostvaruje u muzeju“ (Cipek 2011:19). Tradicija sudjeluje i u oblikovanju nacio-

¹ Kultura sjećanja je jedan od pristupa proučavanja društvenog sjećanja koji se ponajprije usmjerava na pojedince, na individualne naracije i prakse.

nalnog identiteta i njegovu potvrđivanju. Potreba za zaštitom kulturne baštine i očuvanjem tradicije početkom devedesetih godina odigrala je bitnu ulogu u oblikovanju i osvješćivanju nacionalne svijesti i identiteta. Etnografski muzej se u tom pogledu usredotočio na ponovno uspostavljanje zaboravljenih tradicija, koje su u novom razdoblju trebale „oživjeti korijene“ hrvatske tradicije i biti podloga za stvaranje novih tradicija koje će biti dio novouspostavljene neovisne Republike Hrvatske.

U istraživanje sam krenula od postavke da muzeji imaju važnu i utjecajnu ulogu u konstruiranju društvenog sjećanja, u prvom redu stoga što su oni kulturne i informacijske institucije čije je poslanje da budu „interpretori povijesti i kulturne baštine“ (Vrkljan Križić 2004:355). Polazim od pretpostavke da se postavi i izložbe mijenjaju devedesetih godina te da odražavaju ponajprije politiku pamćenja odnosno okvire u kojima se politički diskurs kanalizira pomoću pamćenja. Politika pamćenja u mijenjanju postava i izložaba najbolje se može uočiti pri uklanjanju bilo kakvih oznaka koje podsjećaju na Jugoslaviju, socijalizam i revoluciju te, usporedno s time, pri korištenju novih motiva vezanih uz suverenu i neovisnu Republiku Hrvatsku. Te sam promjene pratila pomoću kataloga izložaba navedenih muzeja koje su održavane u razdoblju 1985.-1995. godine. Popis kataloga svih izložaba u razdoblju koje me zanimalo pronašla sam u dokumentaciji oba muzeja. Izložbe odnosno njihovi katalozi koji su uključeni u analizu moj su osobni i proizvoljan odabir s tih popisa. Prikupivši sve dostupne kataloge izložaba iz navedenog razdoblja, napravila sam selekciju na temelju zanimljivosti i raznolikosti tematika izložaba odnosno odabrala sam kataloge za koje sam smatrala da bi bili podobni za moje istraživanje² i detaljniju analizu. Osim pretraživanja kataloga izložaba, obavila sam polustrukturirane intervjue s djelatnicama muzeja. Razgovarala sam s kustosicom³ iz Etnografskog muzeja i kustosicom iz Hrvatskog povijesnog muzeja. Zanimalo me na koji su način bile koncipirane izložbe prije i nakon devedesetih godina te kakvi se stavovi o prošlosti prenose? Kada i na koji način dolazi do promjena u postavima? Ima li u muzeju prostora za individualne naracije ili je naglasak na službenom diskursu?

Muzeji kao nositelji i čuvari tradicije i sjećanja zasigurno imaju bitnu ulogu u procesu stvaranja društvenog sjećanja, stoga smatram da je ovakva tematika nezaobilazna u području istraživanja društvenog sjećanja. Pogotovo je zanimljivo promatrati mijene u Hrvatskoj nakon raspada Jugoslavije, kada dolazi do redefiniranja identiteta i naglašavanja tradicija i praksi koje se razlikuju od dotadašnjih.

Muzeji kao mjesta sjećanja

„U središtu više nisu junaci, ratnici koji su heroji nacije, već su u središtu nova mjesta sjećanja na kojima se štiju žrtve nacije. Žrtve nacije postaju heroji.“ (Cipek 2011:26)

² Istraživanje za rad je provedeno u okviru kolegija „Antropologija društvenog sjećanja“ iz čega je nastao seminarski rad pod mentorstvom doc. dr. sc. Nevene Škrbić –Alempijević. Teorijski okvir i postavke temeljila sam na konceptima i pristupima obrađenim u okviru kolegija.

³ Podaci o kazivačicama pohranjeni su na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Društveno sjećanje predstavlja predodžbe o prošlosti koje se konstruiraju u sadašnjosti, a naša percepcija o prošlosti uvijek je pod utjecajem sadašnjih okolnosti. Stoga je konstrukcija sjećanja „suvremen proces kojim zajednice iz ukupnosti povijesnih zbivanja odabiru odgovarajuće fragmente, reinterpreteraju ih i čine osnovicom za konstruiranje današnjih grupnih identiteta.“⁴ Muzeje sam odabrala za primjer jer smatram da su nedvojbeno u snažnoj korelaciji sa sjećanjem te stvaraju reprezentacije određene prošlosti. Odabirom predmeta iz fundusa muzeja, sjećanje postaje vidljivo i opipljivo kroz maštovitu (re)kolekciju i (re)prezentaciju na izložbama. Predmeti predstavljaju svojevrsnu materijalizaciju sjećanja. Primarna je svrha muzeja očuvanje tih predmeta, pa tako i određenog sjećanja, čime se stvaraju i prenose određene priče o skupinama, pojedincima ili o nekoj prošlosti.

Od osamdesetih godina 20. stoljeća u muzejima dolazi do promjena u shvaćanju što sjećanje zapravo jest. To se ponajprije odnosi na „ulogu muzeja, odnosno muzejskog djelatnika, kao interpretatora tih predmeta, u kreiranju koherentne i publici razumljive priče o nekoj prošlosti iz niza diskontinuiranih fragmenata koji se odabiru kao svjedočanstva te prošlosti.“⁵ Društveno sjećanje jest podložno institucionalizaciji, ali je istodobno neodvojivo od individualnih naracija i interpretacija, tj. u ovom primjeru muzejskih djelatnika.

Muzeje ću promatrati kao *mjesta sjećanja*⁶ na kojima se sjećanje utjelovljuje i pohranjuje. Svrha je postojanja ovakvih mjesta zaustavljanje vremena i materijalizacija nematerijalnog, a stvaraju ih dva postupka, povijesni trenuci koji prvo nestaju iz tijeka povijesti, a zatim ih se tamo vraća (Nora 2006:29). Individualno sjećanje ovisi o promjeni društveno-političkog konteksta u kojem pojedinci žive, a mjesta sjećanja organiziraju i prezentiraju prošlost, stvarajući nova značenja koja zajednice ili skupine prihvaćaju kako bi sadašnji suvremeni život učinile smislenim. Stoga ću na primjerima kataloga izložaba dvaju muzeja iz toga razdoblja promatrati je li prisutno zaboravljanje prethodno dominantnih naracija o prošlosti i, s druge strane, je li pritom prisutno stvaranje novih naracija ili (re)afirmiranje nekih starih, davno zaboravljenih naracija.

Dva muzeja - povijesni kontekst

„Glavna uloga muzeja je u konstrukciji koherentnog nacionalnog diskursa koji pojačava osjećaj kolektivnog identiteta i društvene kohezije kroz zajedničko razumijevanje društvenog reda, estetike i simbola.“ (Rivera Orraca 2009:32)

Godine 1991. nastaje Hrvatski povijesni muzej spajanjem dviju ustanova, Muzeja revolucije naroda Hrvatske i Povijesnog muzeja Hrvatske. Promjene koje su se dogodile devedesetih godina u Muzeju su „jednostavno slijed tih političkih okolnosti i to su te promjene

⁴ Predavanje dr. sc. Nevene Škrbić-Alempijević „Uloga muzeja u kreiranju društvenog sjećanja“, održano 18. svibnja 2011. godine u Kumrovcu u okviru Međunarodnog dana muzeja (neobjavljen rad). Zahvaljujem dr. sc. Neveni Škrbić-Alempijević zbog ustupanja materijala na korištenje te na komentarima i sugestijama pri pisanju rada.

⁵ Ibid.

⁶ S obzirom na takav pristup ponajprije sam se koristila radovima Pierra Nora, koji je ujedno i tvorac koncepta mjesta sjećanja, a ona označuju „bilo koju značajnu pojavu, materijalnu ili nematerijalnu po prirodi, koja je ljudskom voljom ili učinkom vremena postala simboličkom sastavnicom nasljedja sjećanja u nekoj zajednici.“ (Nora 1996:xvii).

koje su vidljive naravno i u i na zgradi muzeja. Dolazi hrvatski grb i hrvatska zastava nam je u dvorani“, objasnila je kustosica. Navela je i da su tada „kada su bile sve te političke promjene, u naletu nacionalizma ponovno rođenog i isticanja hrvatskog“ očekivali „da će i vlast koja je došla, imati razumijevanja i za jedan nacionalni muzej, da će se to ispoljiti kroz jedan nacionalni muzej koji će dobiti novi i veći prostor i stalni postav.“ Međutim, Muzej do dan danas nema realiziran stalni muzejski postav. Ipak, uskoro bi trebali preseliti u novu zgradu pa će Muzej napokon, nakon više od 160 godina svojeg djelovanja, dobiti stalni postav kako bi mogao ispuniti svoj cilj i poslanje, jer je važno upoznati prošlost „vlastitog naroda kako bi razumjeli sadašnjost, spoznali i usvojili činjenicu da se hrvatski nacionalni identitet oblikovao u suodnosu s narodima.“⁷ Već je i u samom poslanju Muzeja vidljivo da ga možemo promatrati kao mjesto sjećanja, odnosno mjesto gdje se nacionalna povijesna baština, kroz materijalna svjedočanstva ili interpretacije povijesti, utjelovljuje i pohranjuje.

Etnografski odjel Hrvatskog narodnog muzeja (danas Etnografski muzej u Zagrebu) osnovan je 1919. godine spajanjem postojećih etnografskih zbirki sa zbirkom tekstila Salomona Bergera.⁸ Nakon adaptacije zgrade, 1972. godine, Muzej dobiva novi stalni postav, koji se do danas nije mijenjao, što je potvrdila i njegova kustosica: „Legende koje su trebale biti usklađene s novim društveno-političkim kontekstom nikada nisu postavljene.“ Promjene koje su se dogodile devedesetih godina u Muzeju tiču se tema povremenih izložaba koje su se ponajviše odnosile na prezentiranje kršćanskih blagdana. Kustosica je navela i to da je „interes javnosti za te teme bio dosta velik (...), budući da je u razdoblju socijalizma izostao taj dio koji je vezan uz pobožnost.“ U Muzeju je devedesetih bilo i inovacija u smislu same izložbene prezentacije. „Novost nose način izlaganja i eksploraciju problematike koja izlazi iz uske kulturno-historijske perspektive“, objasnila je kustosica. Iako je muzej mjesto „gdje bi se mogle izlagati i problematizirati teme koje su vezane uz novonastali društveno-politički kontekst, takvih izložbi nije bilo koje su se izravno bavile propitivanjem nacionalnih identiteta ili elemenata nacionalnog identiteta ili politički šakljivim temama.“

Možemo primijetiti da je devedesetih godina bilo promjena u muzejima. Mijenjali su se nazivi ustanova i uređenje zgrada (hrvatska zastava i grb). Međutim, neke druge, očekivane promjene nisu se dogodile. Hrvatski povijesni muzej nije dobio veći prostor i stalni postav, što bi bilo očekivano s obzirom na tadašnje političke i društvene tendencije te promicanje nacionalne misli i hrvatskog identiteta, a Etnografski muzej nije se bavio temama vezanim uz predstavljanje ili propitivanje nacionalnog identiteta, niti je došlo do znatnijih promjena u stalnom postavu. Novosti koje su vidljive u radu Etnografskog muzeja su bile teme vezane uz katoličku tradiciju, koja je do tada bila zanemarena, i novosti u izložbenoj prezentaciji. Iako tadašnja vlast, u okviru novonastalog društveno-političkog konteksta, nije eksplicitno iskoristila muzeje kao instrumente za legitimaciju političkog poretka, ipak je vidljiv neizravni utjecaj kroz same interpretacije i izložbene prezentacije muzejskih djelatnika što se manifestira u tematici izložaba kojima su se bavili muzejski djelatnici, a čiji ću analizu prikazati u sljedećem poglavlju.

⁷ <http://www.hismus.hr/hr/o-muzeju/povijest-muzeja/> (07.01.2012.)

⁸ <http://www.emz.hr/povijest-1.html>, zadnje pregledano (08.11.2012.)

Analiza kataloga izložaba

Na primjeru kataloga izložaba promatrala sam promjene koje su se događale u tom razdoblju, što se počelo, a što prestalo koristiti u odabranim muzejima. Knapp u svojem radu *Kolektivno sjećanje i stvarna prošlost* tvrdi da „će naš osjećaj o tome što je iz prošlosti simbolički korisno ovisiti o našem sadašnjem osjećaju o tome što je važno, a vrijednosti predstavljene kroz ono što smo posudili iz prošlosti bit će samo one koje već dijelimo“ (2006:89). Stoga način na koji ćemo interpretirati tradiciju ovisi o našim aktualnim potrebama, dakle o sadašnjosti. Kako bismo mogli sagledati promjenu u muzejima i izložbama u cjelini, važno je analizirati, osim izložaba koje su se postavljale devedesetih godina (1991.-1995.), i one izložbe koje su postavljane prije devedesetih godina u navedenim muzejima, preciznije 1985.-1990. godine.

Hrvatski povijesni muzej

Izložbe 1985.-1990. godine

Kao što sam već prethodno istaknula, Hrvatski povijesni muzej nastao je spajanjem dviju ustanova, Muzeja revolucije naroda Hrvatske i Povijesnog muzeja Hrvatske. Stoga ću u periodu do 1990. godine analizirati kataloge izložaba i jedne i druge ustanove. Izložbe koje sam odabrala za analizu su *Žene Hrvatske u revoluciji*, *Doprinos jugoslavenskih iseljenika NOB-i* i *Vladimir Bakarić* iz Muzeja revolucije naroda Hrvatske (Tablica 1) te *Hrvatske zemlje* i *Francuska revolucija*, *Josip Jelačić* i *Ivan Mažuranić* iz Povijesnog muzeja Hrvatske (Tablica 2). Izložbe koje je postavljao Muzej revolucije naroda Hrvatske usmjerene su na veličanje partizanskog otpora i Narodno oslobodilačke borbe⁹, što je vidljivo kako iz samog naziva ustanove, tako i iz naslova izložaba iz tog razdoblja.

Muzej revolucije naroda Hrvatske		
Naslov izložbe	Godina izložbe	Autor/i izložbe
Žene Hrvatske u revoluciji	1985.	Andro Purčić
Doprinos jugoslavenskih iseljenika NOB-i	1985.	Lucija Benyowsky
Vladimir Bakarić	1987.	Katarina Babić

Tablica 1. Popis izložaba odabranih za analizu iz Muzeja revolucije naroda Hrvatske po kriterijima zanimljivosti i raznolikosti tematike izložaba i dostupnosti kataloga te pokrivenosti razdoblja koje je obuhvaćeno istraživanjem

⁹ U daljnjem tekstu NOB.

Povijesni muzej Hrvatske		
Naslov izložbe	Godina izložbe	Autor/i izložbe
Hrvatske zemlje i Francuska revolucija	1989.	Maja Škiljan, Marina Bregovac Pisk, Ela Jurdana
Josip Jelačić	1989.	Maja Škiljan
Ivan Mažuranić	1990.	Jelena Borošak- Marijanović

Tablica 2. Popis izložaba odabranih za analizu iz Muzeja revolucije naroda Hrvatske po kriterijima zanimljivosti i raznolikosti tematike izložaba i dostupnosti kataloga te pokrivenosti razdoblja koje je obuhvaćeno istraživanjem

Izložba *Žene Hrvatske u revoluciji* (1985.) promatrala je i analizirala ulogu žena u revolucionarnom radničkom pokretu između dva svjetska rata te socijalističku revoluciju do 1985. godine. Autor stavlja naglasak na borbu žena kroz prizmu socijalističke revolucije i radničkog pokreta, koja je uvjetovala njihovu političku i ekonomsku emancipaciju. Spominju se motivi srp i čekić, koji su jedinstveni simboli komunizma i komunističkih partija. U samom katalogu izložbe nalazi se i citat Josipa Broza Tita koji na jednoj od konferencija pohvaljuje žene i podržava njihovu ulogu u borbi oslobođenja.

Pokrovitelj izložbe *Doprinos jugoslavenskih iseljenika NOB-i* (1985.) bio je Republički odbor SUBNOR-a Hrvatske, a problematika kojom se izložba bavila je način na koji su se iseljenici postavili prema događanjima u svojoj rodnoj zemlji. Autorica naglašava važnost i ulogu novina u manipuliranju vijestima iz rodne države. Prvotno su Tito i partizani prikazani kao zločinci, da bi 1943. godine Tito bio predstavljen kao Hrvat koji je „osvijetlao obraz“ nacije, a Draža Mihailović i njegovi četnici osuđeni za izdaju. Nakon toga američki Hrvati aktivno se uključuju u pomoć NOB-i Organiziraju se javne skupštine, radijske emisije i konferencije za novinare kako bi američka javnost saznala za Titov partizanski otpor.

Izložba *Vladimir Bakarić* (1987.) donijela je opći pregled povijesti komunističkog pokreta Hrvatske i Jugoslavije. Vladimir Bakarić je „jedna od najsnažnijih i najkreativnijih ličnosti koje su dale pečat Titovoj epohi naše socijalističke revolucije“ (Babić i Purtić 1987:7). Naglašava se da je Bakarić otvoreno zagovarao mirni suživot Hrvata i Srba, „jer ostaje u uspomeni srpskog naroda u Hrvatskoj kao onaj koji je najdosljednije zagovarao bratstvo i jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj“ (Babić i Purtić 1987:10). Autori zaključno komentiraju da tadašnje stanje nema ništa zajedničkog s mišljenjem i zagovorima Bakarića i ostalih misaonih revolucionara.

Provedenom analizom kataloga izložaba Muzeja revolucije naroda Hrvatske potvrđeno je da „aspekt ikoničnosti socijalizma postaje vidljivim kroz djelovanje Muzeja narodne revolucije koji počinje generirati kult jugoslavenskog predsjednika Tita“ (Pletenac i Potkonjak 2007:180). Da bi utvrdile i ojačale svoj položaj na vlasti, komunističke vlasti svoje su

naracije o prošlosti temeljile na veličanju socijalističkog pokreta Jugoslavije i NOB-e, koristeći Muzej kao instrument i kanal za legitimaciju političkog poretka. U prilog tome idu i pokroviteljstva izložaba, primjerice izložba *Doprinos jugoslavenskih iseljenika NOB-i*, koja također imaju ulogu u legitimaciji i političkih ideja i poretka, ali su i dokaz političke moći.

Izložbe koje je postavljao Povijesni muzej Hrvatske izrazito su nacionalnog karaktera i usmjerene na veličanje slavne hrvatske prošlosti i istaknute povijesne ličnosti koje su sudjelovale u narodnim pokretima za oslobođenje Hrvatske od tudinaca. Izložba *Hrvatske zemlje i Francuska revolucija* (1989.) označivala je 200. obljetnicu Francuske revolucije i vrlo je značajna jer prethodi velikim promjenama u Hrvatskoj te možemo reći da ih na neki način i predviđa i nagovještava. „Utjecaji Francuske revolucije, kao i promjene koje su potom slijedile na skoro cijelom europskom prostoru, odrazile su se i na hrvatske zemlje“ (Tomičić 1989: 9). Kontekst Francuske revolucije koji problematizira ova izložba, odnosno rušenje vladajućeg sustava i početak nove ere, možemo preslikati na tadašnju aktualnu situaciju u Hrvatskoj.

Izložba *Josip Jelačić* (1989.) donijela je prikaz značajne ličnosti hrvatske povijesti „u tom vremenu kada dolazi do obnavljanja nacionalnih mitova i kada nam je bitna Jelačićeva legendarna dimenzija koja je djelomično zakrila povijesne činjenice o njemu.“ (Škiljan 1989:1) Iz citata je vidljivo da je tih godina bilo važno istaknuti hrvatsku slavnu prošlost, pogotovo slavne ličnosti, zbog nadolazećih demokratskih promjena i želje za osamostaljenjem.

Druga izložba koja je tih godina bila posvećena značajnoj ličnosti jest *Ivan Mažuranić* (1990.), a održana je pod pokroviteljstvom Sabora Socijalističke Republike Hrvatske. Izložbom je istaknuta Mažuranićeva uloga u Hrvatskome narodnom preporodu. Cilj izložbe bio je pridonijeti što boljem razumijevanju i poznavanju hrvatske povijesti i dati pravi značaj istaknutim ličnostima koje su našu povijest i stvarale. Autori su smatrali da upoznavanje s poviješću može pridonijeti ponovnom buđenju nacionalne svijesti. Analiza ovih izložaba pokazala je da se potreba za ponovnim „narodnim preporodom“ i ideja o slobodnom narodu kao *leitmotiv*i provlače kroz sve tri izložbe. Izložbe, i svojom tematikom i sadržajem, nagovještaju nadolazeće promjene.

Izložbe 1991.-1995. godine

Nakon 1990. godine dolazi do političkih promjena u državi, a i u muzejskoj djelatnosti odnosno muzejskim izložbama. Muzej revolucije naroda Hrvatske i Povijesni muzej Hrvatske se 1991. godine spajaju se u jednu ustanovu, Hrvatski povijesni muzej. Izložbe koje sam odabrala za analizu (Tablica 3) iz ovog razdoblja su *Stjepan Radić, Hrvatski politički plakat, Narodni pokreti u Hrvatskoj, Čime se branila Hrvatska, Fotografski zapisi hrvatskog antifašističkog pokreta 1941.-45.* i *Susret svjetova: Hrvati i Amerike*, koja je nastala u suradnji s Etnografskim muzejom u Zagrebu.

Povijesni muzej Hrvatske		
Naslov izložbe	Godina izložbe	Autor/i izložbe
Stjepan Radić	1991.	Ela Jurdana
Hrvatski politički plakat 1940.-50.	1991.	Snježana Pavičić
Susret svjetova: Hrvati i Amerike	1992.	Lucija Benyowsky, Ivan Čizmić, Ankica Pandžić
Narodni pokreti u Hrvatskoj 1883-1903.	1993.	Ela Jurdana
Čime se branila Hrvatska: ručno vatreno oružje u domovinskom ratu 1991.	1994.	Janko Jeličić
Fotografski zapisi hrvatskog antifašističkog pokreta 1941.-45.	1995.	Nataša Mataušić

Tablica 3. Popis izložaba odabranih za analizu iz Muzeja revolucije naroda Hrvatske po kriterijima zanimljivosti i raznolikosti tematike izložaba i dostupnosti kataloga te pokrivenosti razdoblja koje je obuhvaćeno istraživanjem

Pokrovitelj izložbe *Stjepan Radić* (1991.) bio je predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman, a sama izložba obilježavala je obljetnicu 120 godina od rođenja Stjepana Radića. Autorica kataloga izložbe, Jasna Tomičić, navela je da je osnovna programska djelatnost muzeja tih godina bila prikazati ličnosti iz hrvatske povijesti te da je „poveznica između tadašnjih događanja u Hrvatskoj i života i djelovanja Stjepana Radića neraskidiva“ (1991:13). Odabir teme za ovu izložbu bio je uvelike pod utjecajem tadašnjih demokratskih promjena, kako je navela autorica kataloga izložbe: „Demokratske promjene u najnovijoj hrvatskoj povijesti, čiji su temelji naznačeni već u shvaćanju i djelovanju Stjepana Radića, vjerojatno će utjecati na velik interes posjetitelja za ovu izložbu. Svatko može naučiti nešto o svojoj prošlosti, naučiti temeljne naznake jednog burnog razdoblja ne tako daleke hrvatske prošlosti“ (Tomičić 1991:13). Iz navedenog primjera moguće je iščitati politički kontekst razdoblja u kojem je nastao katalog. Zanimljivi su i motivi i tradicije koje se koriste na ovoj izložbi. Kao primjer, izdvojila bih sliku koja prikazuje Radića na seoskoj zabavi okruženog tamburašima odjevenim u narodne nošnje, a sam Radić u rukama drži pamflet na kojem je istaknuta i vidljiva samo jedna riječ – dom. Narodne nošnje izrazito su važan motiv jer predstavljaju simbol hrvatskog nacionalnog identiteta.¹⁰

¹⁰ Ovom su se temom bavili i drugi znanstvenici. Više vidi u radovima: Kale, J. Je li „narodna nošnja“ narodna? (2008); Kulturna industrija narodne nošnje (2010) i Bonifačić, V. Etnološka istraživanja i kanonizacija „izvornih“ narodnih nošnji u Hrvatskoj 1930-ih (2008).

Autorica izložbe *Hrvatski politički plakat 1994.-50.* (1991.), Snježana Pavičić, bavila se problematikom političkog plakata, odnosno iščitavanjem simbolike političkih plakata te se pritom kritički osvrnula i na razdoblje NDH-a i socijalističke revolucije. Autorica smatra da su politički plakati „instrumenti ideologijske propagande, gdje su apolitični primjeri neizravno uvedeni u političke obrasce društva u kojem nastaju“ (Pavičić 1991:11). S jedne strane, promatramo plakate koji propagiraju Tita i partizanski otpor, a s druge strane, plakate koji propagiraju Poglavnika¹¹ i NDH. Na partizanskom plakatu kao najčešći simbol pojavljuje se zvijezda petokraka na partizanskim kapama, šljemovima i zastavama ili kao zasebni element, a mjestimice se nalaze u kontekstu sa srpom i čekićem. Drugi simboli, npr. svastika, ne pojavljuju se samostalno, već u kombinaciji sa zoomorfnim simbolima koji najčešće prikazuju čudovišta. Prisutan je i motiv zmije u katalogu u dijelu gdje autorica navodi da „je prikaz zmije komunikativniji u smislu bržeg i jasnijeg otkrivanja svih opasnih karakteristika protivnika, nego neki grafički simbol“ (Pavičić 1991:75). Motiv zmije možemo povezati sa simbolikom prevare i opasnosti, što možemo kontekstualizirati u predratno razdoblje i početak ratnog razdoblja u Hrvatskoj, dok su ostali simboli vezani uz socijalistički imaginarij. Autorica je također primijetila da su se i u političkim plakatima 1990. godine mogle naslutiti nadolazeće promjene: „Prošlogodišnji je predizborni plakat manjim semantičkim pomacima, naročito ohrabrujućim i obećavajućim porukama dao naslutiti da se nešto drugačije ipak događa“ (Pavičić 1991:13). Autorica promatra iz perspektive kada je rat već počeo u Hrvatskoj i to je vjerojatno utjecalo na njezinu percepciju prilikom analize plakata pa možemo zaključiti da je iz kataloga moguće iščitati kontekst vremena u kojem je nastao.

Izložba *Susret svjetova: Hrvati i Amerike* (1992.) obilježavala je 500. obljetnicu otkrića Amerike. Naglašen je doprinos iseljenih Hrvata u uspostavi neovisne Republike Hrvatske: „Američki Hrvati, kao i Hrvati iz ostalih krajeva svijeta, ističu se u podršci najnovijim demokratskim zbivanjima u Hrvatskoj. Prevladalo je mišljenje da je moralna, politička i gospodarska pomoć iseljenih Hrvata jedan od važnijih činilaca u borbi za suvremenu i neovisnu Hrvatsku“ (Čizmić 1992:10).

U predgovoru kataloga izložbe *Narodni pokreti u Hrvatskoj 1883-1903.* (1993.) Jasna Tomičić tvrdi da ćemo „učenjem o svojoj povijesti, o usponima i padovima, bolje razumjeti sadašnjost“ (Tomičić 1993:3). I u ovom katalogu vidljiv je kontekst vremena u kojem je nastao te se žele naglasiti aspekti koje možemo preslikati na aktualnu situaciju: „Mnoge događaje iz prošlosti možemo povezati s današnjima. Dakako, radi se o drugim društvenim političkim, ekonomskim i društvenim okolnostima; međutim, često su motivi bili isti“ (Tomičić 1993:5). Iako se radi o drugom društveno-političkom kontekstu, motivi se ponavljaju odnosno ostaju isti, a svi ukazuju na želju za slobodom koja je ključni element povijesnih događanja. Povijest narodnih pokreta možemo smjestiti u tadašnji kontekst i povezati sa simbolikom mađarizacije Hrvata u 19. stoljeću, odnosno taj motiv višestoljetne borbe i opasnosti koja je ugrožavala Hrvatsku kroz stoljeća (dinastička borba, Osmanlije, Mađari, Srbi).

Izložba *Čime se branila Hrvatska: ručno vatreno oružje u domovinskom ratu* (1994.) prikaz je rata kroz perspektivu oružja koje se koristilo. Kao povod za izložbu autori su istaknuli pitanja stranaca koji su posjećivali izložbe: „jedno od najčešćih pitanja što su ga stranci po-

¹¹ Naziv koji se koristio na političkim plakatima, a odnosio se na vođu ustaškog pokreta u NDH, Antu Pavelića.

stavljali na našim izložbama s tematikom iz Domovinskog rata bilo je traženje objašnjenja zbog čega je došlo do sukoba u našoj zemlji. Zatomićući ogorčenje i tugu, strpljivo smo im tumačili našu prošlost i uzroke agresije na naše domove“ (Tomičić 1994:9). Tadašnja zadaća muzeja bila je prikupljanje dokumenata i ostale relevantne građe o ratu. Važno je bilo izložbe održavati po svijetu i na taj način ukazati na stanje u Hrvatskoj. Godine 1992. održana je izložba *Živjeti s ratom protiv rata*¹², gdje se prikazala do tada sakupljena građa, a na taj je način prikazan i civilni otpor ratu u Hrvatskoj.

Cilj izložbe *Fotografski zapisi hrvatskog antifašističkog pokreta 1941.-45.* (1995.) bio je prikazati život boraca u trenucima predaha. „Rat u kome se danas, 59 godina nakon završetka Drugog svjetskog rata, ponovno nalazi Hrvatska, rat je za obranu državnosti i hrvatskih teritorija. I predsjednik međunarodno priznate i samostalne Hrvatske, Franjo Tuđman, bio je sudionik antifašističke borbe“ (Mataušić 1995:9). Iz navedenog citata možemo vidjeti da je lako iščitati politički kontekst u kojem je nastao katalog. Nigdje se u katalogu izložbe ne spominje Josip Broz Tito, ali se spominje aktualno stanje u Hrvatskoj.

Kao što je vidljivo u katalozima, početkom devedesetih godina postupno se počela napuštati službena politika prošlosti, utemeljena na nekritičkom veličanju uloge Tita i partizanskog pokreta, a dolaskom nove vlasti mijenja se službeni diskurs koji stavlja naglasak na hrvatsku slavnu prošlost i kontinuiranu borbu za slobodu kroz stoljeća. Pokroviteljstva predsjednika Franje Tuđmana, primjerice na izložbi Stjepan Radić (1991.), možemo interpretirati kao dokaz političke moći i pokušaj legitimacije državne politike nove vlasti.

Etnografski muzej u Zagrebu

Izložbe 1985.-1990. godine

Druga ustanova na čijem primjeru promatramo mijene u muzejima jest Etnografski muzej u Zagrebu. Izložbe koje sam odabrala za analizu (Tablica 4) su *Posmrtni običaji i obredi*, *Narodna intima*, *Naselja i narodno graditeljstvo u okolici Zagreba* i *Nakit - tradicijsko u suvremenom*.

Etnografski muzej		
Naslov izložbe	Godina izložbe	Autor/i izložbe
Posmrtni običaji i obredi	1985.	Branko Đaković
Narodna intima	1986.	Ivanka Ivkanec
Naselja i narodno graditeljstvo u okolici Zagreba	1987.	Nada Gjetvaj
Nakit - tradicijsko u suvremenom	1989.	Ivanka Vrtovec

Tablica 4. Popis izložaba odabranih za analizu iz Muzeja revolucije naroda Hrvatske po kriterijima zanimljivosti i raznolikosti tematike izložaba i dostupnosti kataloga te pokrivenosti razdoblja koje je obuhvaćeno istraživanjem

¹² Za navedenu izložbu ne postoji katalog, a autorica je izložbe preminula.

Izložbu *Posmrtni običaji i obredi* (1985.) karakterizirala je suradnja s Etnografskim muzejom u Beogradu i drugim jugoslavenskim ustanovama te prikaz običaja i obreda tradicijske forme i obrazaca simboličkog ponašanja na području koje obuhvaća bivšu SFR Jugoslaviju. Autor je analizirao elemente običaja u kojima je prisutan kult mrtvih. „Zmija je poznat simbol iz poganske mitologije i o njoj postoji mnogo oprečnih mišljenja. Dovodi se u vezu s kultovima plodnosti, ali je i simbol spoznaje i prevare“ (Đaković 1985:10).

Autorica izložbe *Narodna intima* (1986.), Ivanka Ivkanec, koristila je fundus jugoslavenskih republičkih etnografskih muzeja baveći se problematikom spolnosti i seksualnosti, za koju naglašava da je do tada bila zanemarena i klasificirana u muzejima kao privatni život. Nada Gjetvaj se pak svojom izložbom *Naselja i narodno graditeljstvo u okolici Zagreba* (1987.) bavila urbanizacijom seoskih naselja na širem području Zagreba, odnosno promatranjem oblika seoskih naselja, tipova kuća i gospodarskih objekata.

Izložba *Nakit - tradicijsko u suvremenom* (1989.) prezentirala je tradicijski nakit iz muzejskog fundusa koji je obuhvaćao područje bivše SFRJ i autorski nakit Aranke Njirić-Varga. Njirić-Varga se bavila stvaranjem predmeta u sferi primijenjene umjetnosti. Naime, ponajviše je obnavljala stari nakit i pretvarala ga u novi narodni nakit, što je bilo i prezentirano na izložbi. Neki od ornamentalnih motiva i simbolika koji su korišteni na autorskom nakitu i nakitu iz fundusa su motiv križa, antropomorfn i zoomorfn oblici, romb (koji je interpretiran kao znakovito predstavljanje zmije i munje) i uterus (koji je interpretiran kao simbol plodnosti i snage). Ono što karakterizira izložbe prije 1990. godine suradnja je s jugoslavenskim ustanovama te istraživanje i komparacija tradicija i elemenata na području bivše SFRJ.

Izložbe 1991.-1995. godine

Izložbe koje sam odabrala za analizu u Etnografskom muzeju u Zagrebu (Tablica 5) iz navedenog razdoblja su *Graditeljska baština i njezina obnova*, *Na tom mLadom ljetu*, *Božićna svjetlost*, *Pokupska sjećanja – etnografska ekspedicija 1923.* i *Zagrebačke uspomene - etnografske slike grada*.

Etnografski muzej, Zagreb		
Naslov izložbe	Godina izložbe	Autor/i izložbe
Graditeljska baština i njezina obnova	1992.	Nada Gjetvaj
Susret svjetova - Hrvati i Amerike ¹	1992.	Lucija Benyowsky, Ivan Čizmić, Ankica Pandžić
Na tom mLadom ljetu	1992.	Josip Barlek
Božićna svjetlost	1993.	Josip Barlek
Pokupska sjećanja - etnografska ekspedicija 1923.	1993.	Nerina Eckhel, Aleksandra Muraj, Vesna Zorić
Zagrebačke uspomene - etnografske slike grada	1994.	Aida Brenko, Željka Jelavić

Tablica 5. Popis izložaba odabranih za analizu iz Muzeja revolucije naroda Hrvatske po kriterijima zanimljivosti i raznolikosti tematike izložaba i dostupnosti kataloga te pokrivenosti razdoblja koje je obuhvaćeno istraživanjem

U svim navedenim izložbama spominju se aktualna ratna razaranja u Hrvatskoj i naglašavaju prijetnju od uništavanja gradova, spomenika, odnosno hrvatske kulturne baštine:

„Ratna razaranja na velikom području Hrvatske ostavila su za sobom goleme materijalne štete. Nepojmljivo i nezapamćeno divljanje neprijatelja imalo je za cilj razrušiti gradove, sela, sakralne objekte, spomenike kulture, objekte gospodarstva i industrije, kao i prirodne rijetkosti i ljepote naše domovine. Jednom riječju razoriti sve što je Hrvatsko i sve što bi podsjećalo na opstojnost Hrvata na ovom području“ (Gjetvaj 1992:1).

Izložbom *Graditeljska baština i njezina obnova* (1992.) autorica je htjela ukazati na važnost očuvanja kulturnih dobara te potaknuti svijest o razaranjima i potrebi za zaštitom kulturne baštine. Naglasak je na uništavanju svega što je hrvatsko, posebice hrvatske kulturne baštine i identiteta, što se mnogo puta pokušavalo kroz povijest: „Od najdavnijih vremena sve do danas, u vječnoj borbi za opstanak na rodnome tlu“ (Gjetvaj 1992:5). Osim potrebe za očuvanjem tradicijskog graditeljstva te isticanja narodne nošnje kao simbola hrvatskog identiteta („narodnu nošnju oblačili su pripadnici različitih slojeva u Hrvatskoj u određenim trenucima svoje povijesti, ističući je kao simbol vlastitog identiteta“ (Brenko, Jelavić 1994:5)), zanimljive su i druge teme kojom su se tadašnje izložbe bavile. Većinom su vezane uz kršćanske blagdane, Božić i Uskrs.

Izložbe *Na tom mLadom ljetu* (1992.) i *Božićna svjetlost* (1993.) govore o duhovnoj obnovi hrvatskog naroda, a naglasak je na važnosti očuvanja običaja i tradicije te hrvatske tradicijske baštine. U predgovoru kataloga autor navodi da je „svijest o kulturnom identitetu

hrvatskog naroda jača od svih nevolja nametnutim brutalnim antihrvatskim ratom“ (Barlek 1992:3). Cilj izložaba bio je odgovoriti na pitanja uže i šire javnosti vezana uz Božić, njegovo znakovlje i simboliku. Božić je obiteljski blagdan, čiji je smisao mir i radost zajedništva. Spominju se božićni simboli vatra, svijeća, jabuka, slama, zelena grana, zeleno žito, sjemenje, kruh i jaslje. Važnu ulogu u predbožićnom, ali i u božićnom razdoblju ima svjetlost (zornice, panj badnjak, svijeće, lampice) kao simbol kršćanstva. Zanimljivo je promatrati i etimologiju riječi Badnjak: „naziv Badnjak dolazi od prahrvatske riječi „bodar“ ili „badar“ sa značenjem „biti budan“ (Barlek 1993:10), koja je značajna s obzirom na tadašnje stanje u državi. Obje izložbe posvećene su braći Radić te potiču nadu za bolju budućnost: „i u ova teška vremena moramo podržati svjetlost u nama samima, koliko god to teško bilo, jer ćemo samo kroz nju moći doživjeti Božić i zaželjeti ga drugima, u duhu ljubavi i mira“ (Barlek 1993:3).

Izložba Pokupska sjećanja - etnografska ekspedicija 1923. (1993.) promatra istraživački pothvat nekolicine etnologa, povjesničara i drugih stručnjaka. Cilj ovog pothvata bio je zabilježiti tradiciju u nestajanju u želji za njenim očuvanjem. Autori izložbe povlače paralelu s njihovim istraživanjem i upućuju na ratnu opasnost koja je zaprijetila tom prostoru, također ističući potrebu za očuvanjem hrvatske tradicije: „U nadi da će iz ratnih krhotina niknuti jedan novi pokupski svijet, utemeljen na najljepšim i najboljim postignućima minulih narastaja“ (Muraj, Eckhel i Zorić 1993:3).

Osim izložaba koje su problematizirale nestanak i ugroženost hrvatske tradicije pa konačno i samu potrebu za njenim očuvanjem, bilo je i onih koje su donijele novitete na drugačijem području. Inovacije u smislu same izložbene prezentacije možemo uvidjeti na primjeru izložbe *Zagrebačke uspomene - etnografske slike grada* (1994.). Kustosica Etnografskog muzeja objasnila je da su ovom izložbom „uveli nov način prezentiranja, gdje se malo odstupilo od do tada klasičnog prezentiranja predmeta u vitrinama i pokušali smo s nekim ambijentalnim prezentacijama uvesti jedan drugačiji tip prezentacije. To je bila negdje prva tema koja je etnologiju smjestila izvan seoske sredine u urbani kontekst.“

Za razliku od Hrvatskoga povijesnog muzeja, Etnografski muzej bio je usredotočen na osvješćivanje javnosti i ukazivanje na potrebu za očuvanjem hrvatske tradicije i zaštitom kulturne baštine u ratnom razdoblju. Svaka ova izložba bavila se tematikama koje su različite same po sebi, ali sadrže motive i simboliku koji su u srži hrvatske tradicije.

Zaključno o analizi kataloga izložaba

Na temelju provedene analize kataloga izložaba možemo zaključiti da se tematika i sadržaj izložaba mogu podijeliti na nekoliko razina, uzimajući pritom u obzir činjenicu da se radi o dva različita muzeja i o različitom razdoblju postavljanja izložaba, stoga ne mora nužno svaka stavka vrijediti za oba muzeja:

- socijalistički imaginarij: ponajprije je vezan uz Muzej revolucije naroda Hrvatske i veličanje socijalističke revolucije (npr. srp i čekić);
- kult (i ritualno štovanje) Tita: Kult i ritualno štovanje Tita bili su jedna od osnov-

nih legitimacijskih strategija komunističke politike u SFRJ (Cipek 2007:16-17), a u izložbama se manifestira stalnim „provlačenjem“ kroz sve analizirane izložbe Muzeja revolucije naroda Hrvatske;

- uloga iseljništva: problematizirana je kroz izložbe u Muzeju revolucije naroda Hrvatske, Hrvatskom povijesnom muzeju i Etnografskom muzeju; naglašena je moralna i materijalna pomoć iseljništva;
- nacionalna tematika: veličanje slavne hrvatske prošlosti vidljivo je već i krajem osamdesetih godina u Povijesnom muzeju Hrvatske te kasnije u Hrvatskom povijesnom muzeju, a poslužilo je i kao legitimacija političkih ideja i moći;
- istaknute hrvatske povijesne ličnosti: prikazane su izložbama koje su postavljane u Povijesnom muzeju Hrvatske te kasnije u Hrvatskom povijesnom muzeju;
- tradicijski motivi i simbolika: provlače se. ponajprije narodna nošnja kao simbol hrvatskog identiteta, kroz više izložaba u oba muzeja, zatim antropomorfna simbolika kojom se metaforički oslikavaju pojedina razdoblja, ljudi i dr.;
- zaštita kulturne baštine i hrvatske tradicije: u više navrata na izložbama u Etnografskom muzeju naglašava se potreba za zaštitom kulturne baštine i očuvanjem hrvatske tradicije, koja je ugrožena zbog ratnog stanja u Hrvatsko, a doprinijela bi uspostavi i jačanju nacionalnog identiteta;
- urbana etnologija: izložbom *Zagrebačke uspomene - etnografske slike grada* u Etnografskom muzeju, autorice su pokazale da je etnografski muzej prostor u kojem se etnografija ne mora nužno baviti samo ruralnom kulturom i seljačkim slojem, već i urbanom kulturom.

Nakon analize kataloga izložaba oba muzeja zaključila bih da su muzeji „mjesto simboličke transakcije između posjetitelja i države“ (Dovydaitytė 2010:80). Kroz izložbe, komunikacijske kanale između posjetitelja i muzejskih djelatnika, možemo primijetiti „implementaciju revidiranih povijesnih narativa, ali i sustavno stvaranje novih simbola, blagdana i tradicija“ (Pavlaković 2011:217). Vidljivo je također da kroz izložbe, uz odabir određenih legendi i eksponata, muzej aktivno sudjeluje u stvaranju društvenog sjećanja te se afirmira kao mjesto na kojem se sjećanje stvara.

Dvadeset godina poslije ...

„Trebamo li pamtili loše stvari u nadi da ćemo ih razumjeti, ali riskirajući time da ćemo postati emocionalno paralizirani? Ili zaboraviti, osloboditi se tereta, ali s druge strane uništiti ključan dio našeg identiteta i podloge za shvaćanje prošlosti i za naše generacije i one generacije koje tek dolaze?“

(Muniak 2009:2)

Budući da ovaj rad problematizira društveno sjećanje u muzejima devedesetih godina, kada je u Hrvatskoj bilo ratno stanje koje je u svakom pogledu ostavilo trajni utisak, kako i na živote njezinih stanovnika, tako i na same muzeje, nemoguće je bilo promatrati i analizirati kataloge iz tog razdoblja izvan suvremenog konteksta.

Kada iz današnje perspektive gledamo na muzejsku djelatnost u ratnoj svakodnevici u Hrvatskoj (1991.-1995.), znamo da su muzeji bili aktivni i u sabiranju pa tako i u prezentiranju raznih tema, eksplicitno ili implicitno ukazujući na tadašnje stanje u državi. Prema riječima kustosice Hrvatskoga povijesnog muzeja, početkom devedesetih godina relevantna građa prikupljala se na tri načina: „na terenu, dakle u tijeku rata na ratnim poprištima, u napuštenim kasarnama JNA i posudbom ili poklonom od branitelja.“ Navedeno razdoblje bilo je zaokruženo izložbom *Domovinski rat*¹³ u Hrvatskom povijesnom muzeju, kojom se obilježavalo dvadeset godina od pada Vukovara i predstavljala je svojevrsni *hommage* svima onima koji su sudjelovali u ratu. Izložba je dala jedan opći kronološki tematski prikaz Domovinskog rata jer je, kako objašnjava kustosica, „bio potreban jedan ovakav opći pregled, bez puno objašnjenja. (...) Ono što nama fali je slika drugog, ta multiperspektivnost, što se sada u muzejima često koristi i želi prikazati, ne mainstream, znači naš pogled, nego drugog.“

Pitanje je može li muzej biti mjesto gdje se rješavaju konzervativne problematike te ispuniti očekivanja i izazove koji se stavljaju pred njega? Može li muzej biti mjesto pomirbe? Kada je pravo vrijeme za otvoriti ovakve teme? Najlakše bi bilo reći nikada, ali neminovno je da se o toj problematici treba progovoriti pa tako i na razini muzeja. Iz analize kataloga izložaba mogli smo primijetiti da se i devedesetih godina postavljaju izložbe vezane uz tematiku rata. Međutim, smatram da je potreban određen vremenski odmak da bi se navedenu problematiku moglo sagledati kritički. Kustosica iz Etnografskog muzeja smatra da „devedesetih godina društvo nije bilo spremno pa tako ni muzeji promptno odgovoriti na neke izazove jer je naprosto trebalo proći određeno vrijeme da se stvari iskristaliziraju.“ Koliko će još vremena trebati proći za djelovanje muzeja po tom pitanju, teško je reći, ali zasigurno je da će vrijeme pokazati.

Zaključak

„Treba se prisjetiti Renanove teorije da nacija nije samo zajednica sjećanja, nego i zaborava. Stoga ne treba živjeti opterećen prošlošću, nego prošlost treba kritički istražiti i prikazati, ovladati prošlošću, a ne dopustiti da ona ovlada sadašnjošću.“
(Cipek 2011:26)

Muzej je mjesto spajanja povijesti i sjećanja te je njegova uloga kao mjesta sjećanja i u konstruiranju društvenog sjećanja relevantna i nezamjenjiva. Višeznačni simbolizam ugrađen je u muzeje i njihovu djelatnost. Njegovi djelatnici, hotimično ili ne, daju svoje interpretacije, vlastite stavove prema prošlosti te u nekim trenucima djeluju subverzivno naspram službenog diskursa. Smatram da je u tome i sva ljepota i zaokruženost jedne takve ustanove, gdje sjećanja koegzistiraju između djelatnika u muzeju i posjetitelja, stvarajući određenu sliku prošlosti koja je znana samo njima u datom trenutku.

Slike prošlosti koje sam promatrala i analizirala u oba muzeja na prvi su pogled različite i nespojive. Smatram da ne postoji jasno izražena granica između povijesti i sjećanja, štoviše da se navedeni pojmovi nadopunjuju. Isto tako, smatram da ni povijest na koju je usre-

¹³ Izložba *Domovinski rat* je bila postavljena u Hrvatskom povijesnom muzeju od 1. prosinca 2011. do 28. listopada 2012.

dotočen Hrvatski povijesni muzej, ni tradicija na koju je usredotočen Etnografski muzej nisu u kontradikciji, već da su podjednako sudjelovali u stvaranju društvenog sjećanja na devedesete godine te u izgradnji nacionalnog identiteta.

Provedenim istraživanjem, odnosno analizom kataloga izložaba 1985.-1995. godine pokazano je da devedesetih godina zaista dolazi do promjena u muzejima i njegovim izložbenim djelatnostima te su time i potvrđene polazišne pretpostavke s kojima se krenulo u istraživanje. Čak i prije 1990. godine moguće je iščitati iz tema, motiva i simbola društveno-politički kontekst i nadolazeće promjene. Ono što nije potvrđeno jest da izložbe i postavi odražavaju prvenstveno politiku pamćenja. Naime, Hrvatski povijesni muzej do danas nema realizirani stalni postav, što je paradoksalno jer se ipak radi o nacionalnom muzeju države koja se izborila za svoju samostalnost prije dvadesetak godina i čijoj je političkoj vlasti bilo izrazito važno isticati hrvatske nacionalne simbole i hrvatsku slavnu prošlost. Iako se to nije manifestiralo u vidu stalnog postava, vidljivo je u tematikama izložaba te motivima i ličnostima koji su korišteni u njima, gdje ipak možemo zaključiti da se na jedan način muzej koristio kao instrument i kanal za političke ideje. S druge pak strane, prema riječima kustosice, u zadnjih dvadeset godina u Etnografskom muzeju nisu se ni postavljale „politički škakljive teme“. Ipak, ona smatra da je Muzej „doprinio na izvjestan način, recimo konstrukciji odnosa naspram kršćanskog i pobožnog, gdje se muzej uspostavio kao mjesto javnog govora o nečemu što je do tada bilo u sferi isključivo individualnog, intimnog ili obiteljskog.“ „Recimo, Etnografski muzej u Beogradu je instrumentalizirala velikosrpska politika (...) i muzej je poslužio ideji,“ objasnila je kustosica, „ovdje kod nas nasreću nije, (...) a ja to tumačim marginalnošću etnologije, struke“, što opet otvara nove reperkusije i pitanja i zahtijeva dublju analizu. Iako se nije direktno koristilo muzeje kao medije za propagiranje i provođenje političkih ideja, ipak se kroz izložbe i njihove kataloge odražava društveno-politički kontekst kataloga vremena u kojem se stvaraju. Uz to, svaka analizirana izložba nosi i pečat osoba koje su sudjelovale u njezinom koncipiranju i postavljanju, njihovo individualno viđenje i interpretacija razdoblja i fenomena koje tematiziraju. Stoga su muzeji izvrstan primjer na kojima možemo promatrati stvaranje društvenog sjećanja, a istodobno su i mjesta na kojima se to isto sjećanje zaboravlja, odnosno pročišćava.

Literatura

- Cipek, Tihomir. 2007. „Politike povijesti u Republici Hrvatskoj – od *puška puče* do *Hristos se rodi*“. U: *Kultura sjećanja 1918. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Tihomir Cipek, ur. Zagreb: Disput, str. 13-27.
- Cipek, Tihomir. 2011. „Povijest uzvraća udarac: Nacija i demokratska legitimacija.“ U: *Kultura sjećanja 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Tihomir Cipek, ur. Zagreb: Disput, str. 13-29.

- Dovydaitytė, Linara. 2010. „Which communism to bring to the museum? A case of memory politics in Lithuania.“ U: *Performing history from 1945 to the present*. Vytautas Levandauskas, ur. Kaunas: Vytautas Magnus University. URL: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_1822-4555.N_6.PG_80-87/DS.002.1.01.ARTIC (07.01.2012.)
- Etnografski muzej Zagreb. URL: <http://www.emz.hr/emz-hr.html> (08.11.2012.)
- Gjetvaj, Nada. 1989. „Etnografski muzej u Zagrebu – u povodu 70. obljetnice“. *Etnološka istraživanja*, 5: 1-144.
- Hrvatski povijesni muzej. URL: <http://www.hismus.hr> (28.10.2012.)
- Knapp, Steven. 2006. „Kolektivno sjećanje i stvarna prošlost“. U: *Kultura pamćenja i historija*. Brkljačić, Maja i Sandra Prlenda, ur. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, str. 79-111.
- Muniak, Radosław Filip. 2009. „Aesthetics of Remembrance: Memorial Museums“. *Workshop „Memorials and Museums” - Memory Politics: Education, Memorials and Mass Media* (The Eleventh Berlin Roundtables on Transnationality were held from 21 to 26 October 2009). URL: http://www.irmgard-coninx-stiftung.de/fileadmin/user_upload/pdf/Memory_Politics/Workshop_1/Muniak_Essay.pdf (08.01.2012.)
- Nora, Pierre. 1996. „From lieux de mémoire to realms of memory“. U: *Realms of memory: rethinking the French past*. Vol. I. Pierre Nora i Lawrence D. Kritzman, ur. New York: Columbia University Press, str. XV-XXIV.
- Nora, Pierre. 2006. „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta.“ U: *Kultura pamćenja i historija*. Brkljačić, Maja i Sandra Prlenda, ur. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, str. 21-45.
- Pavlaković, Vjeran. 2011. „Sukob, komemoracije i promjene značenja: Meštrovićev paviljon kao prijeporno mjesto sjećanja“. U: *Kultura sjećanja 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Tihomir Cipek, ur. Zagreb: Disput, str. 215-239.
- Potkonjak, Sanja i Tomislav Pletenac. 2007. „Grad i ideologija: „Kultura zaborava“ na primjeru grada Siska.“ *Studia ethnologica Croatica*, 19: 171-198.
- Rivera – Orraca. 2009. „Are museums sites of memory?“ *The New School Psychology Bulletin* 6/2. URL: <http://www.nspb.net/index.php/nspb/article/viewFile/88/115> (08.01.2012.)
- Škrbić Alempijević, Nevena. „Uloga muzeja u kreiranju društvenog sjećanja“, predavanje održano 18.05.2011. u Kumrovcu u okviru Međunarodnog dana muzeja (neobjavljen rad)
- Vrkljan-Križić, Nada. 2004. „Suvremene funkcije i poslanje muzeja“. U: *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*. Milan Pelc, ur. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, str. 353-358.